

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет гуманітарних наук

Кафедра історії
Кваліфікаційна робота
Освітній ступінь – бакалавр

На тему:
«Британський тижневик The Spectator
про події за Залізною завісою (1985–1991)»

Виконала: студентка 4-го року навчання
Спеціальності: 032 «Історія та археологія»
Освітньої програми: «Історія та археологія»
Шиліна Олена Олександрівна
Науковий керівник: Шліхта Н.В
професор, кандидат історичних наук
Рецензент: Бажан О.Г
доцент, кандидат історичних наук

Кваліфікаційна робота
захищена з оцінкою «_____»
Секретар ЕК _____
«_____» _____ 2022 р.

Київ -2022

Декларація академічної доброчесності

Студентки НаУКМА

Я, Шиліна Олена Олександрівна, 4 р.н. навчання факультету гуманітарних наук, спеціальності: 032 «Історія та археологія»

адреса електронної пошти: olena.shylina@ukma.edu.ua

- підтверджую, що написана мною бакалаврська/магістерська робота на тему «Британський тижневик The Spectator про події за Залізною завісою (1985–1991)» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, передбачених пунктами

3.1.1 -3.1.6 Положення про академічну доброчесність здобувачів НаУКМА від 07.03.2018 року, зі змістом якого ознайомлена;

- підтверджую, що надана мною електронна версія роботи є остаточною і готовою до перевірки;

- згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності, у будь-який спосіб, у тому числі порівняння змісту роботи та формування звіту подібності за допомогою електронної системи Unicheck. - даю згоду на архівування моєї роботи в репозитаріях та базах даних університету для порівняння цієї та майбутніх робіт.

Дата та підпис студентки 15. 06.2022

Анотація кваліфікаційної роботи

Тема: «Британський тижневик The Spectator про події за Залізною завісою (1985–1991)»

Автор: Шиліна О.О., студентка 4-го р.н., освітнього ступеня – бакалавр, спеціальності 032 «Історія та археологія» освітньо-наукової програми «Історія»

Науковий керівник: Шліхта Н.В

Захищена: "___" _____ 2022 р.

Кваліфікаційна робота є комплексним дослідженням висвітлення політики Михайла Горбачова у британській пресі. Дипломна робота містить 3 розділи, 40 пунктів джерел, 10 пунктів електронних ресурсів та 42 пункти літератури в переліку покликань.

Для розкриття теми були використані архівні випуски журналу The Spectator за 1985-1991 роки. Також, була опрацьована історіографія дотична до теми дипломної роботи.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідити, як на шпальтах британського щотижневика The Spectator протягом 1985–1991 років висвітлювались процеси у СРСР і соцтаборі, викликані новим політичним курсом Михайла Горбачова.

Об'єктом є завершальний період Холодної війни.

За результатами роботи зроблені висновки про образ політики Михайла Горбачова на сторінках британського щотижневика The Spectator.

Ключові слова: Радянський Союз, Соціалістичний блок, Холодна війна, Горбачов, Перебудова, демократизація, Захід.

Зміст роботи:

Вступ.....	4
Розділ I. Контекст дослідження	
1.1 «Нове політичне мислення» Михайла Горбачова: бачення і втілення.....	6
1.2 Преса Британії.....	12
1.3 Журнал «The Spectator».....	14
Розділ II. Висвітлення подій у СРСР на сторінках «The Spectator»	
2.1 Перебудова.....	19
2.2 Гласність та демократизація.....	22
2.3 Крах імперії\СРСР.....	26
Розділ III. Висвітлення подій у Соціалістичному блоці на сторінках «The Spectator»	
3.1 Повалення Берлінського муру.....	32
3.2 Оксамитові революції.....	34
Висновки.....	39
Список використаних джерел та літератури.....	41

Вступ

Свідчення з преси дають змогу зрозуміти, як сприймалися ті чи інші події у певний час. Ми можемо реконструювати публічні образи історичних діячів та знайти медійний відгук на їх діяльність. Аналіз британської преси дає нам можливість подивитися, як оцінювали ситуацію в соціалістичному блоці «по той бік» Залізної завіси. Період перебування на посаді генсека КПРС Михайла Горбачова 1985-1991 рр. поклав край Холодній війні, змінив політичну карту світу та зруйнував ідеологічно-комуністичне домінування на сході Європи.

Наше дослідження побудоване на аналізі публікацій у щотижневому британському журналі The Spectator у період з 1985 по 1991 років.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідити, як на шпальтах британського щотижневика The Spectator протягом 1985–1991 років висвітлювались процеси у СРСР і соцтаборі, викликані новим політичним курсом Михайла Горбачова.

Враховуючи мету дослідження, були поставлені такі **дослідницькі завдання**:

- окреслити контекст дослідження: зміст «нового політичного мислення» Михайла Горбачова та характеристики джерела, яке використовуємо;;
- з'ясувати, як описували внутрішньополітичну ситуацію у СРСР у період з 1985 по 1991рр. британські журналісти на сторінках The Spectator;
- охарактеризувати бачення щотижневиком подій у соціалістичному блоці в означений період.

Об'єктом дослідження є завершальний період Холодної війни.

Предметом є статті щотижневика The Spectator про процеси у СРСР і соцтаборі, що поклали край Холодній війні.

В основі **методології** критичний аналіз джерел, у тому числі і кількісний контент-аналіз.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період з 1985 по 1991 роки, весь період Горбачова на посаді Генерального секретаря.

Джерельна база дослідження: основним джерелом для нашого дослідження виступає британський щотижневик The Spectator за 1985-1991 роки.

Структура роботи зумовлена метою та дослідницькими завданнями. Робота складається з трьох розділів, висновків та списку використаних джерел та літератури.

Розділ I. Контекст дослідження

1.1 «Нове політичне мислення» Михайла Горбачова: бачення і втілення

1985-1991 роки знаменуються закінченням Холодної війни, у першу чергу, завдяки втіленню «нового політичного мислення» Михайла Горбачова. У світову політику Горбачов прийшов 11 березня 1985 року з обранням на посаду сьомого генерального секретаря ЦК КПРС. Після завершення, здавалося б, вічної брежнєвської епохи генсекретарі довго не затримувались на посаді через суто природні чинники – вік. Натомість Горбачов заступив на посаду у 54 роки, і вже цей факт викликав позитивний відгук у світі¹. Михайло Геллер писав, що Горбачова сприймали як «рятівника», який виведе СРСР з кризи². На Заході одразу ж почали видавати біографії нового радянського лідера. Першу біографію було видано у Нью-Йорку у день його призначення на посаду³.

Біографії⁴ (базовані на обмежених джерелах) видавалися у Гамбурзі, Лондоні, Парижі, Делі та інших містах. Тон біографій був доволі доброзичливим. При змалюванні політичного діяча, автори найчастіше акцентували на таких рисах, як: молодість, свіжість погляду,

¹ Геллер М. Седьмой секретарь. Блеск и нищета Михаила Горбачева. – Лондон, - 1991. С. 8

² Там само, с.375

³ Там само, с.375

⁴ Приклади таких біографій:

1. Valery Boldin, Evelyn Rossiter (Translator) Ten Years That Shook the World: Gorbachev Era as Witnessed by His Chief of Staff. Basic Books. – 20 Mar. 1994
2. Christian Schmidt-Hauer. Gorbachev: The Path to Power. Salem House Pub – 1 Jun. 1986
3. Ilya Zemtsov, John Farrar. Gorbachev: The Man and the System Routledge– 30 Jan. 1988
4. Time-Life Books, Strobe Talbott (Introduction). Mikhail S. Gorbachev: An Intimate Biography . New American Library 1 Jan. 1988
5. Dusko Doder. Gorbachev, Heretic in the Kremlin Unknown Binding – January 1, 1990
Та інші.

комунікабельність та інші⁵. Від нового діяча очікували «новизни». ⁶ За перші три роки перебування на посаді генсека Горбачову було загалом присвячено 12 біографій. Важливою передумовою було те, що Михайло Горбачов тісно співпрацював із західними журналістами та письменниками; нам доступна низька інтерв'ю, а також нестандартні види комунікації. Для створення у 1990 році книги «Dear Mr. Gorbachev: Letters to the Soviet Leader» генсек не лише надав базовий матеріал для написання, а й виступив автором передмови⁷.

Горбачов відзначився частими візитами до лідерів європейських країн та США. На зустрічах обговорювалися питання роззброєння, прав людини та вирішення регіональних конфліктів. Однією з найважливіших міжнародних подій періоду правління Горбачова стало завершення Холодної війни після Оксамитових революцій у Центрально-Східній Європі, що призвели до падіння Берлінського муру та об'єднання Німеччини. Це, безумовно, лише додавало Горбачову популярності у західних медіа.

Горбачов оголосив курс на гласність та демократизацію, на який давно очікували на Заході. За каденцію Горбачова у Радянському Союзі стали доступними такі радіостанції, як «ВВС», «Голос Америки» та «Радіо Свобода» ⁸. Іноземним журналістам надавалась інформація від чиновників безпосередньо з міністерств, а також з офіційних джерел⁹.

Ближче до початку 1990-х рр., з остаточним розпадом соціалістичного блоку, провалом економічних реформ у СРСР, популярність горбачовської політики на світовій арені знизилась¹⁰. Тепер СРСР сприймався Заходом не як країна, що успішно реформує застарілу систему, веде вдалу зовнішню

⁵Геллер М. Седьмой секретарь. Блеск и нищета Михаила Горбачева. – Лондон, - 1991., с.375

⁶ Там само, с.375

⁷ Lloyd S. Fischel, Mikhail Gorbachev (Foreword) Dear Mr. Gorbachev: Letters to the Soviet Leader. Canongate Books Ltd. – 1 Nov. 1990

⁸ Геллер М. Седьмой секретарь. Блеск и нищета Михаила Горбачева. – Лондон: Overseas Publications Interchange Ltd, 1991 С.143-144

⁹ Там само С.145

¹⁰Громыко А.А. Образы России и Великобритании: реальность и предрассудки М.: «Русский сувенир», 2008 С. 19

політику та обирає демократичний шлях змін, а як країна, що втратила державність та контроль.¹¹

У 1987 році генсек описав своє бачення «нового політичного мислення» у праці «Перестойка и новое мышление для нашей страны и для всего мира»¹². У зверненні до читача Горбачов наголошує: «Я написал эту книгу с желанием обратиться к народам напрямую. К народам СССР, США, любой страны. С лидерами и другими деятелями многих государств, с представителями их общественности я встречался. Цель же этой книги — без посредников поделиться мыслями с гражданами всего мира по вопросам, касающимся всех без исключения»¹³ Свою працю він презентував як книгу «о наших замыслах, о том, как мы их собираемся реализовать»¹⁴. Важливо зазначити, що книгу було перекладено на різні мови та розповсюджено по всьому світу, тому вона дійсно була доступною для пересічного американця, канадійця, європейця та, навіть, австралійця і новозеландця.

Горбачов часто звертається до «єдинства человечества» зі ствердженням, що людство не матиме шанс на виживання, якщо не зупинити загрози, проти яких виступає «нове мислення». Для підсилення своєї думки генсек наводить такі аргументи: по-перше, існує ризик ядерного знищення, по-друге, гонка озброєння і звикла конкуренція гальмують розвиток держав, а це, в свою чергу, призводить до того, що держави не можуть забезпечити розумне використання природних ресурсів¹⁵. «Все мы пассажиры одного корабля — Земли, и нельзя допустить, чтобы он потерпел крушение,» - відзначив Горбачов¹⁶.

¹¹ Громыко А.А. Образы России и Великобритании: реальность и предрассудки М.: «Русский сувенир», 2008 С. 19

¹² Горбачев М.С. Перестройка и новое политическое мышление для нашей страны и для всего мира.-М.: Политиздат,1988.-271с, С.3

¹³ Там само,с.3

¹⁴ Там само,с.3

¹⁵ Там само,с.7

¹⁶ Там само, с.7

Генсек пише: «Хорошо известно, что Советский Союз давно ведет курс на мир и сотрудничество, вносил и ранее много предложений, которые, будь они в свое время приняты, оздоровили бы международную обстановку»¹⁷. Про які саме пропозиції йде мова нам невідомо, можемо припустити, що мова йде про період розрядки за Брежнєва. Практична сфера нового мислення – роззброєння¹⁸.

Горбачов ділить світ на три категорії: група соціалістичних країн, масив розвинутих капіталістичних держав, океан «третього світу»¹⁹. Серед цих країн порушено баланс сил та інтересів. Горбачов наголошує на існуючих тенденціях, при яких багаті багатішають, а бідні стають біднішими, у той час у країнах «третього світу» відбуваються такі процеси, які можуть сколихнути всю систему міжнародних відносин.

Горбачов оцінює світ 1980-х рр. як такий, де розвинуті країни мають забезпечити нормальні та справедливі міжнародні відносини: не виставляти на перше місце свої інтереси, а підтримувати ідею «взаємозалежності». Окремо генсек описує такі глобальні проблеми, як: збереження природи (повітряного та океанічного басейну), використання обмежених ресурсів планети, подолання голоду та бідності на значних територіях. До глобальних задач віднесено вивчення космосу (у зв'язку з науково-технічною революцією та новим (глобальним) інформаційним простором), Світового океану та використання отриманої інформації на благо людства. На думку Горбачова, на той момент, було зроблено все, що можна було зробити силами СРСР, тому тепер потрібно рухатися далі виключно спільно і шляхом міжнародної співпраці²⁰.

І останнє, але найбільш пріоритетне завдання – не дати змогу розгорнутися ядерній війні. «Выиграть гонку вооружений, как и саму ядерную войну,

¹⁷ Горбачев М.С. Перестройка и новое политическое мышление для нашей страны и для всего мира.-М.: Политиздат,1988.-271с, С.5

¹⁸ Там само с.5

¹⁹ Там само, с.3

²⁰ Там само, с.3

нельзя. Продолжение такой гонки на Земле, а тем более распространение ее на космос ускорит и без того лихорадочный темп накопления и совершенствования ядерного оружия»²¹. Горбачова, як можна зрозуміти з контексту його слів, особливо хвилювали започатковані Рональдом Рейганом так звані «Зоряні війни». Тому Горбачов наголошує на мирі, за якого всі сторони збережуть свої філософські, політичні та ідеологічні погляди, а нові (колишні колоніальні) країни матимуть змогу самостійно розпоряджатися своїми ресурсами і «працювати» на себе без зовнішнього тиску (тобто соцтабір і капіталістичний світ має відмовитися поширювати свій вплив). Шлях до нормальних відносин він бачив в інтернаціональному форматі. Тому для Горбачова з усіх існуючих міжнародних організацій найбільш відповідною для здійснення поставлених завдань видається ООН²².

Виникає питання, для чого Радянському Союзу, який завжди вів окремішню політику діяти «разом» із Заходом та «третім світом». Генсек пише: «Пришла пора покончить со взглядами на внешнюю политику с имперских позиций. Ни Советскому Союзу не удастся навязать кому-то свое, ни Соединенным Штатам не удастся. Можно на время подавить, заставить, подкупить, сломать, взорвать. Но это только на время. С точки зрения долгосрочной политики, крупной, большой политики никому не удастся подчинить других. Значит, остается одно — равные отношения»²³. Питання у тому, для чого генсеку рівність, для чого мирне співіснування, врешті, чим викликане його «нове мислення». Відповідь на це доволі не оригінальна – Радянський Союз знаходився у глибокій економічній кризі. Витрати на гонку озброєнь, «глушіння» іноземного мовлення та інші чинники завдавали нищівного удару по бюджету. Тому, стара модель – конкуренція між двома блоками – стала не тільки актуальною, а навіть, неможливою.

²¹ Горбачев М.С. Перестройка и новое политическое мышление для нашей страны и для всего мира.-М.: Политиздат,1988.-271с, С.3

²² Там само

²³ Там само

«Нове політичне мислення» Горбачова було сформоване і проголошене не відразу. На думку Матвія Полинова, воно розвивалося упродовж трьох років²⁴. Але вже у Женеві у листопаді 1985 р на першій зустрічі Михайла Горбачова з Рональдом Рейганом., генсек заявив, що світу потрібні «нові підходи» та «свіжі погляди». Горбачов наголошує: «Для нынешней международной ситуации характерна очень важная особенность, которую мы и Соединенные Штаты Америки должны учитывать в своей внешней политике... В нынешних условиях речь уже идет не только о противостоянии двух общественных систем, но и выборе между выживанием и взаимным уничтожением»²⁵. Другим важливим елементом «нового політичного мислення» є те, що центром і пріоритетом міжнародної політики тепер стає людина; тобто, відбувся відхід від класових інтересів на користь загальнолюдських²⁶.

Цікавим є той факт, що після розпаду СРСР Горбачов не втрачає популярності в очах дослідників та біографістів, а навпаки –отримує в їх характеристиках ще більше позитивних рис. Наприклад, Арчі Браун, у книзі, виданій у 1996 році, характеризував Горбачова як того, хто дав країнам Східної Європи можливість здобути незалежність мирним шляхом, закінчив Холодну війну та відмовився від репресій, які були необхідні задля збереження СРСР²⁷. Браун, назвав Горбачова «могильником²⁸» комунізму²⁹. І якщо для деяких радянських або російських дослідників характеристика «могильник комунізму» звучить не позитивно, то для Заходу – це велика перемога над злом, досягнута особисто генсеком.

²⁴ М. Ф. Полюнов М. С. Горбачев и новое политическое мышление: истоки, основные идеи, результаты С. 136

²⁵ М. Ф. Полюнов М. С. Горбачев и новое политическое мышление: истоки, основные идеи, результаты С. 139

²⁶ Там само, С.142

²⁷ Archie Brown. The Human Factor: Gorbachev, Reagan, and Thatcher, and the End of the Cold War / Oxford University Press, 2020

²⁸ В Оригіналі: 'grave-digger' of Communism.

²⁹ Archie Brown. The Human Factor: Gorbachev, Reagan, and Thatcher, and the End of the Cold War / Oxford University Press, 2020

1.2 Преса Британії

У 1870-х роках у Британії приймають закон про обов'язкову освіту, що стає поштовхом до розвитку преси через збільшення аудиторії.³⁰ Так само, на розвиток вплинули такі чинники: технологічний прогрес (зниження цін на друкарські послуги, винахід телеграфа, газової лампи і т.д.), покращення рівня життя (у тому чисті, зменшення робочого часу)³¹.

Наприкінці XIX ст. – на початку XX ст. преса Британії починає співпрацювати з пресою США і трансформується під впливом основних журналістських тенденцій: копіює принципи журналістики США від стилю написання до розміщення реклами у часописах³². Так з'являється «нова журналістика».³³ У 1880-х - 1890-х рр. британські журналісти переходять від висловлення власної думки щодо події до фактологічного висвітлення новин, з'являється концепція об'єктивності.³⁴ Також, «нова журналістика» ставить акцент на пікантності та новизні інформації³⁵, запроваджує практику нового оформлення видань, аби вдосконалити і зробити їх цікавішими для аудиторії³⁶.

Станом на 1937 рік у Британії були чотири національні ранкові газети, які мали тираж 7 млн. примірників³⁷. Що свідчить про велику популярність преси серед населення.

Тоді, часописи Британії були об'єднані у декілька великих корпорацій, що загрожувало свободі преси, тому у березні 1947 року була створена

³⁰ Блавацький С. Британська "нова журналістика": генеза, головні домінанти та детермінанти // Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства. - 2011. - Вип. 1. - С. 384-393 с.385

³¹ Там само, с.385

³² Ackerley, Aaron. "Free Speech and the British Press." The Free Speech Wars: How Did We Get Here and Why Does It Matter?, edited by Charlotte Lydia Riley, Manchester University Press, 2021, pp 144

³³ Там само, с.144

³⁴ Блавацький С. Британська "нова журналістика": генеза, головні домінанти та детермінанти / С. Блавацький // Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства. - 2011. - Вип. 1. - С. 384-39 с.385

³⁵ Там само, с. 388

³⁶ Там само, с.388

³⁷ Там само, с.388

Королівська комісія з друку³⁸. Мета комісії – «розслідування питань фінансування, контролю, управління та володіння пресою»³⁹. Володіти газетою означало не просто мати інструмент розповсюдження інформації, а і отримувати величезний прибуток⁴⁰. Практично вся національна преса видавалась у Лондоні (населення Лондона становило 1/6 всього населення країни), звідки розповсюджувалась потягами по всій країні⁴¹. Місцеві газетні видавництва скорочувалися від декількох до одного на регіон, адже їх витісняли національні газети, які мали більший ресурс та можливості.⁴²

«Свобода слова» була центральним явищем преси Британії з XIX ст.⁴³ Чіткої дефініції «свободи слова» не було, під загальні тенденції змінювалось і значення. Основне, що підлягало під це визначення – повна самостійність, неконтрольованість владними інституціями. До 1960-х років, дискусії щодо свободи слова у Британії точилися навколо критики влади та різних моральних тем. Після 1960-х рр. у дискусіях акцент змістився, обговорювалися втручання у приватне життя, питання дискримінації та стереотипів⁴⁴.

У XX ст. у Британській пресі відбулась «культурні війни» між виданнями, які відстоювали консервативні цінності, та тими, хто відстоював ліберальні цінності⁴⁵.

У *British Journal of Political Science* сказано, що у дійсності видання мало впливають на політичні погляди своїх читачів. Насправді ж, більше

³⁸ Jordan, Henry Donaldson. "The British Press Inquiry." *The Public Opinion Quarterly*, vol. 11, no. 4, 1947, p. 588 c.66

³⁹ Там само, с.66

⁴⁰ Там само, с.66

⁴¹ Там само, с.66

⁴² Там само, с.66

⁴³ Ackerley, Aaron. "Free Speech and the British Press." *The Free Speech Wars: How Did We Get Here and Why Does It Matter?*, edited by Charlotte Lydia Riley, Manchester University Press, 2021, pp. 143–p.54

⁴⁴ Там само, с.144

⁴⁵ Ackerley, Aaron. "Free Speech and the British Press." *The Free Speech Wars: How Did We Get Here and Why Does It Matter?*, edited by Charlotte Lydia Riley, Manchester University Press, 2021, pp 144

змінюється журнал/газета, а не читач і його переконання⁴⁶. На британців позначалося комплексне висвітлення інформації, здебільш читач переглядає не одну газету, а дві-три, до того прослуховував радіо та телевізійні новини⁴⁷. Лише консенсус між ЗМІ на конкретну подію/ситуацію здатен кардинально вплинути на погляди людини.⁴⁸

У ХХ ст. преса Британії займає передові позиції у світі⁴⁹. Політика преси щодо висвітлення подій у Східному блоці в аналізований нами період є стриманою⁵⁰. Найчастіше обговорювалися теми демократизації та гласності, яким надають позитивного забарвлення. Британські журналісти протиставляли дискурс «чужого», аби описати події за Залізною завісою.

1.3 Журнал «The Spectator»

Дата заснування «The Spectator» 1828 рік, засновник - шотландський журналіст Роберт Рінтул. Недільний щотижневик від перших випусків зайняв місце одного з найвпливовіших «якісних» видань, яким лишається досі⁵¹.

У 2020 році вийшло напрацювання Девіда Батерфілда «10 000 Not Out: The History of The Spectator 1828 – 2020» яке описує історію журналу від заснування до сучасності. Ця робота отримала хороші відгуки та стала першим подібним історичним дослідженням журналу. Примірник доступний лише у друкованому форматі.

Проте, Девід Батерфілд писав статті про історію The Spectator у самому журналі до укладання книги. Використовуючи інформацію зі статей,

⁴⁶ Miller, W. L., et al. "On the Power or Vulnerability of the British Press: A Dynamic Analysis." *British Journal of Political Science*, vol. 12, no. 3, 1982, pp. 357–p.73

⁴⁷ Там само с 72

⁴⁸ Там само с. 73

⁴⁹ Шальман Т. М. Формування інформаційного простору Великої Британії кінця 80-х - початку 90-х років ХХ століття / Т. М. Шальман // *Current issues of mass communication*. - 2013. - Issue 14. - С. 116-119

⁵⁰ Дускаева Л.Р., Иванова Л.Ю. Советско-британские отношения в дискурсе общественно- политической прессы двух стран // *Вестник Пермского университета*. - 2012. - No 1. - С.238-243

⁵¹ The Spectator. About The Spectator, URL: <https://www.spectator.co.uk/about> (дата звернення 08.04.2022)

присвячених історії журналу, ми дізнаємося багато раніше не опублікованої інформації.

The Spectator не є ориганільним у назві. Засновник запозичив назву у журналу «Spectator» який видавався всього два роки 1711-1712 рр.⁵². За змістом вони не схожі, перший журнал описував щоденно буденні питання (роздуми про мораль, філософію, літературу і т.д).⁵³ Назва повністю відповідала змісту: «глядач» описував те, що навколо. Окрім назви, засновник The Spectator Роберт Стівен Рінтул перейняв і структуру, тільки у своєму стилі строгості та чіткості письма⁵⁴.

За ціль було поставлено передати інформацію навіть найбільш нерозбірливим читачам, без різниці віку та статті. Недільна газета описувала новини політики, музичні та театральні рецензії, літературу⁵⁵. Формат шістнадцятисторінковий. «На нейтральному ґрунті у політиці, але рішучі у своїй критиці,»— так говорив про свою газету засновник⁵⁶.

The Spectator більшість часу класифікувався як газета⁵⁷. До Другої світової війни перші шпальти журналу займали підсумки тижня⁵⁸.

The Spectator найстаріший тижневий журнал загального користування який безперервно друкується від 1828 року до сьогодні у Британії та світі⁵⁹. За кризових періодів журнал не припиняв своєї роботи, не змінював назви, однак одного разу порушив графік випуску і у 1979 році вийшов не 4 липня, а 11

⁵² David Butterfield. How the spirit of The Spectator dates back to 1711 1 March 2018, URL: <https://www.spectator.co.uk/article/how-the-spirit-of-the-spectator-dates-back-to-1711> , (дата звернення 10.04.2022р.)

⁵³ Там само

⁵⁴ Там само

⁵⁵ Там само

⁵⁶ Там само David Butterfield. How the spirit of The Spectator dates back to 1711 1 March 2018, URL: <https://www.spectator.co.uk/article/how-the-spirit-of-the-spectator-dates-back-to-1711> , (дата звернення 10.04.2022р.)

⁵⁷ David Butterfield. Why The Spectator is the world's oldest weekly magazine, URL: <https://www.spectator.co.uk/article/why-the-spectator-is-the-world-s-oldest-weekly-magazine> , (дата звернення 10.04.2022р.)

⁵⁸ Там само

⁵⁹ Там само

липня⁶⁰. У 2020 році журнал опублікував 10 000 випуск, що є рекордом серед друкованих журналів⁶¹.

До 1921 року всі статті «The Spectator» випускалися анонімно, редагуючись під один стиль⁶². Архіву дописувачів не зберіглося ні у книзі, ні у рукописах⁶³.

Від самого початку, журнал використовував сатиру, самосатиру та карикатури як журналістський інструмент⁶⁴. Власне, використовує і досі. Деякі насмішки і карикатури були високо оцінені читачами. Деякі карикатури діяли не на користь журналу та спричинили масові відписки⁶⁵. Журнал зачіпав гострі теми для свого часу: чи то обговорення «Чи займалась сексом принцеса Анна?»⁶⁶ чи підтримка легалізації гомосексуалізму у 1957 році⁶⁷.

Журнал також підтримував жіночу журналістику. Донька засновника – Генрієтта Рінтула була першим редактором-жінкою національної преси у Британії⁶⁸. Також, це перший інтелектуальний щотижневий журнал де станом на 1950-й рік з'явилися колонки про жінок, які були написані жінками⁶⁹.

⁶⁰ David Butterfield. Why The Spectator is the world's oldest weekly magazine, URL: <https://www.spectator.co.uk/article/why-the-spectator-is-the-world-s-oldest-weekly-magazine> , (дата звернення 10.04.2022р.)

⁶¹ Там само

⁶² David Butterfield. How the spirit of The Spectator dates back to 1711 1 March 2018, URL: <https://www.spectator.co.uk/article/how-the-spirit-of-the-spectator-dates-back-to-1711> . (дата звернення 10.04.2022р.)

⁶³ David Butterfield. The Spectator's archives are full of surprises 23 April 2020, URL: <https://www.spectator.co.uk/article/the-spectator-s-archives-are-full-of-surprises> , (дата звернення 10.04.2022р.)

⁶⁴ David Butterfield. The Spectator's love affair 25 April 2020, URL: <https://www.spectator.co.uk/article/the-spectator-s-love-affair-with-satire> , (дата звернення 10.04.2022р.)

⁶⁵ David Butterfield. Why The Spectator is the world's oldest weekly magazine, URL: <https://www.spectator.co.uk/article/why-the-spectator-is-the-world-s-oldest-weekly-magazine> , (дата звернення 10.04.2022р.)

⁶⁶ Tony Palmer. From the underground Princess Anne and the facts of life //The Spectator. – 1971. – august 21. – p. 9

⁶⁷ David Butterfield. Persistent buggers: how The Spectator fought to decriminalise homosexuality 27 July 2017, URL: <https://www.spectator.co.uk/article/persistent-buggers-how-the-spectator-fought-to-decriminalise-homosexuality> , (дата звернення 14.04.2022р.)

⁶⁸ David Butterfield. The Spectator's archives are full of surprises 23 April 2020 , URL: <https://www.spectator.co.uk/article/the-spectator-s-archives-are-full-of-surprises>, (дата звернення 14.04.2022р.)

⁶⁹ Там само

Не дивлячись на те, що на початку свого існування журнал закликав до фундаментальних реформ і хотів зруйнувати Establishment⁷⁰, він у результаті його визначив⁷¹. Владна верхівка спілкувалась з журналістами та ділилась інформацією, багато хто дізнавались політичні прогнози, підкріплені статистикою з журналу. Журнал виступав і на культурному фронті, нещадно критикуючи мистецтво, але при цьому приєднав до своїх лав найвпливовіших літераторів свого часу⁷².

У досліджуваний нами період «The Spectator» видавався накладом у 30 тис. примірників, орієнтувався на прибічників консервативної партії. У 1984 році редактором стає Чарльз Мур.

Аналіз архіву британського щотижневика «The Spectator» проводився за пошуковими словами: «Gorbachev», радянський лідер фігурує у 460-ти статтях за 1985-1991 роки. Найчастіші супроводжуючі теми: «Єдність Німеччини», «Перебудова», «Радянський Союз», «Міжнародні відносини» «Холодна війна», «Європа», «НАТО», «Східний блок» та інші. Рубрики журналу у яких розміщувалися статті: «Політика», «Конфлікт\віна», «Катастрофа», «Соціальні проблеми» та інші. Статті які висвітлювали взаємини між СРСР і Заходом, СРСР і Азією - відкидалися.

Статті про Соціалістичний блок та Радянський Союз зазвичай ставлять у першу частину журналу на 5-10 сторінці. Статті зазвичай дуже розлогі, писалися від однієї сторінки до двох-трьох, більшість статей супроводжувалась карикатурами. Практично всі статті авторські, у рідких випадках стаття йде від редакції. Автори повторюються, виділяється група авторів які виступають советологами.

⁷⁰ David Butterfield. The Spectator's archives are full of surprises 23 April 2020 , URL: <https://www.spectator.co.uk/article/the-spectator-s-archives-are-full-of-surprises>, (дата звернення 14.04.2022р.)

⁷¹ David Butterfield. No mere Spectator The Spectator celebrates 190 years From magazine issue: 7 July 2018, URL: <https://www.spectator.co.uk/article/no-mere-spectator>, (дата звернення 14.04.2022р.)

⁷² Там само

Отже, Михайло Горбачов прийшов у велику політику у 1985 році та проголосив курс на «нове політичне мислення», яке мало закріпити «єдність» між державами та покласти край конкуренції між СРСР та Заходом. Генсек був переконаним, що світ змінився і тепер задля «виживання усього людства» варто діяти спільно. На практиці, нове мислення прирівнювалося до політики роззброєння, а також до демократизації та гласності у соціалістичному блоці. З новим політичним мисленням Горбачова відбувається остаточна розрядка між країнами капіталістичного Заходу і СРСР. Захід нарешті побачив радянського лідера який був готовий до реальної співпраці. Головним питанням Горбачова стає урегулювання ядерного питання, збереження миру. Мотив нової політики зберегти економіку Радянського Союзу від повного колапсу.

Британська преса славиться своїм якісним, фактологічним поданням інформації. Журнал «The Spectator» розрахований на консерваторів активно висвітлював новини по той бік Завіси підкреслюючи у своєму сатиричному, інколи грубому стилі злети і падіння політики Михайла Горбачова. Найчастіші висвітлювалися теми політики, економіки та прав людини.

Розділ II. Висвітлення подій у СРСР на сторінках «The Spectator»

2.1 Перебудова

Мартін МакКолі писав, що Михайло Горбачов вірив у піддатливість планової економіки, та не розумів на початку 1980-х наскільки сильно проблемною економіка Радянського Союзу⁷³. Горбачов, проігнорувавши економічну аналітику, запевняв, що такі труднощі тимчасові і за рахунок механізації економіка відновиться за декілька років⁷⁴. Першопочатковий курс на прискорення показав населенню, що Союз значно відстає від економіки Заходу⁷⁵. У квітні 1985 року був проголошений курс на перебудову. МакКолі підмічає, що Горбачов знав чого хотів, але не знав як цього досягти, покладався на економістів, але отримати бажане так і не зміг.⁷⁶

Горбачов хотів просунути у владу більш компетентних та освічених людей, а це становило загрозу апарату, який надто довго почував себе у безпеці⁷⁷.

Редакція журналу The Spectator підкреслювала, що вже на початку 1980-х років у СРСР наростає економічна криза через гонку озброєнь, війну в Афганістані та обов'язок утримувати країни-сателіти СРСР⁷⁸. Горбачов намагаючись зупинити кризу висловив ідею інтегрувати РЕВ в ЄЕС, на що редакція гостро відреагувала вказавши, що Захід готовий тільки співпрацювати, але не об'єднуватися з інституціями під радянським контролем⁷⁹. Варто зазначити, що витрати на оборону у СРСР складали до 52% ВВП⁸⁰. Як бачимо, на початку правління Горбачова The Spectator скептично

⁷³ Martin McCauley. The Rise and Fall of the Soviet Union Routledge; 1st edition (September 21, 2007) 522 \429

⁷⁴ Там само

⁷⁵ Martin McCauley. The Rise and Fall of the Soviet Union Routledge; 1st edition (September 21, 2007) 522 \429

⁷⁶ Там само

⁷⁷ Leszek Kolakowski. Gorbachev's very small earthquake // The Spectator. – 1987. – march 28. – p.10

⁷⁸ The Other Eec// The Spectator. – 1985. – June 29. – P.5

⁷⁹ Там само, с.5

⁸⁰ Економічна історія України : Історико-економічне дослідження: в 2 т/. Київ: Ніка-Центр, 2011. –Т. 2. С. 500

реагує на заяви генсека та висловлює позицію про недоречність економічної взаємодії.

Після укладання генсеком книги «Перестройка: Новое мышление для нашей страны и всего мира» у The Spectator виходить відгук Лоуренса Фрідмана на доробок, де сказано, що «перед генсеком повсталала задача подолати прірву між світом реалій і світом удаваного процвітання», при тому називає радянське суспільство не контрольованим⁸¹. Советологи були задоволені тим, що виявилися правими щодо проблем по той бік Завіси⁸² та покладали сподівання, що реформований Радянський Союз змінить політику з агресивної на відкриту⁸³.

У журналі у 1988 році виходить стаття без авторства «Перебудова на півшляху»⁸⁴. У ній описано кризу економічних реформ Горбачова. Журналіст пише, що буденні справи, такі як пообідати десь з другом стали справжнім квестом для жителів Москви⁸⁵. Промислові підприємства та транспортна мережа переходили на умови «самофінансування», аби за ідеєю Горбачова скоротити бюрократичні процеси та надати управлінцям незалежність на місцях⁸⁶. Підприємства мали сплачувати податки зі своїх доходів, та працювати на замовлення від прямих споживачів(у тому числі на зовнішньому ринку), а не від держави. Крім того, було задумано, що якість продукції покращиться, адже зросте конкуренція⁸⁷. Важливо що цінову політику утримувала держава⁸⁸. У задумі, це мало покращити роботу економіки СРСР та інтегрувати її у світову економіку. У тогочасних реаліях, так не сталося. Багато фірм збанкрутувало без державного замовлення, а від цих фірм залежали інші фірми і так по колу⁸⁹. Безробіття, відсутність програм допомоги

⁸¹ Lawrence Freedman. Books //The Spectator. – 1987. – december 12. – p. 32

⁸² Там само, с.32

⁸³ Lawrence Freedman. Books //The Spectator. – 1987. – december 12. – p. 32

⁸⁴ Perestroika at half-cock //The Spectator. – 1988. – january 2. – p. 14 - 15

⁸⁵ Там само, с.14-15

⁸⁶ Там само, с.14-15

⁸⁷ Там само, с.14-15

⁸⁸ Там само, с.14-15

⁸⁹ Там само, с.14-15

підприємствам- от що спіткало економіку. Автор статті вказує, що Союз був відсталий технологічно для такої реформи і ця реформа вийшла половинчата⁹⁰.

Аби спонукати народ до дій «знизу» влада почала використовувати політику публічних «зізнань». Приклад зі статті «А як же робітники?» Сари Трасклер за 1989 рік, цитую: «Таким чином, ми дізнаємося, що радянські громадяни витрачають вісім мільярдів робочих днів на рік в пошуках дефіцитних товарів. Це не новина для радянської домогосподарки, яка, крім полювання за продуктами, яких постійно не вистачає, від кави до туалетного паперу, тепер стикається з чергами довжиною до одного кілометра за цукром, який нормується, щоб запобігти домашньому пивоварінню» та інші⁹¹. Горбачов почав пояснювати неуспіхи, як тимчасові проблеми, після яких прийде розквіт. Але натомість, гарантований державний ринок скорочувався. Фабрики, заводи не були оснащені відповідними матеріалами, машинами і відповідно не могли перейти на самофінансування, пішло багато скорочень⁹². Аби послабити невдоволення Горбачов видавав торгівельні ліцензії що давали право торгувати на блошиних ринках⁹³. З цих свідчень робимо висновок, що рівень життя та забезпечення громадян у СРСР суттєво знизився.

Після видимості провалу в економічному реформуванні СРСР щодо слабкості системи вже не було сумнівів, і не тільки у британських журналістів. Так, радянський міністр важкої промисловості під час одного візиту до Парижу у липні 1989 року заявив: «Не забувайте, панове, що ми є слаборозвинутою країною»⁹⁴. У 1989 році, за словами радянського прем'єра Миколи Рижкова: «СРСР стала країною, в якій 40 млн. людей знаходиться за межею бідності. Кожного дня заводи викидали в атмосферу 100 млн. т

⁹⁰ Perestroika at half-cock //The Spectator. – 1988. – january 2. – p. 14

⁹¹ Sarah Traxler. What about the workers? //The Spectator. – 1989. - october 31. – P.11

⁹² Там само, с.11

⁹³ Там само, с.11

⁹⁴ Цит. за: Козловська Т. Ю. Горбачовська “перебудова” та ”нове політичне мислення”: передумови виникнення наслідки. Вісник Національного університету ;Львівська політехніка;. – 2000. – №408 : Держава та армія. – С. 142

забруднень. 40 відсотків промислових підприємств застарілі й потребували реконструкції. Державний бюджет мав 162 млрд. дол. дефіциту, тобто 12 відсотків від бруutto національного продукту; закордонний борг сягав 50 мільярдів і продовжував зростати, а у світовій торгівлі оборот держави становив всього 4 відсотки. У цьому році прогнозували, що прибуток твердою валютою (долар, марка, британський фунт і т.п.) становитиме близько 24 млрд. доларів, з яких 18 млрд. доларів відійде на сплату відсотків від боргів».⁹⁵

2.2 Гласність та демократизація

На думку Джона Гудінга, метою Горбачова була модернізація країни. Гласність і демократизація були засобами для досягнення цієї мети. Гласність та демократизація не мали привезти до повалення тоталітарного контролю чи зробити країну демократичною, їх завданням було змінити режим управління на авторитарний⁹⁶. Гудінг порівнює Горбачова з Олександром II, зазначає, що це два реформатори які провели обмежену лібералізацію, аби стримати владу у руках бюрократії та підвищити престиж країни⁹⁷. Адже, запроваджувати такі реформи, знаючи про можливість втратити владу та розгнівати партію, дуже необачно, хіба це добре спланована стратегія⁹⁸. Варто підмітити, що горбачовські попередники політику «швидких» змін практикували, але змінити інструментарій наважився тільки Горбачов⁹⁹.

Західні аналітики недооцінювали радикалізм Горбачова характеризуючи його складним, цікавим та оригінальним¹⁰⁰. Щотижневик, який ми аналізуємо, не піддався на загальні тенденції та описував реалії демократизації та гласності з усім можливим скептицизмом.

⁹⁵ Цит. за: Козловська Т. Ю. Горбачовська “перебудова” та “нове політичне мислення”: передумови виникнення наслідки. Вісник Національного університету ;Львівська політехніка;. – 2000. – №408 : Держава та армія. – С. 142

⁹⁶ Gooding, John. “Gorbachev and Democracy.” *Soviet Studies*, vol. 42, no. 2, 1990, pp. 195–231

⁹⁷ Там само, с. 195

⁹⁸ Там само, с.195

⁹⁹ Там само, с.196

¹⁰⁰ Там само, с.195

Коли ми говоримо про демократію, то уявляємо західний взірець, натомість демократія у СРСР це скоріше «послаблення ланцюгу» для населення зі збереженням всіх позицій правлячої партії.

Гласність теж була обмеженою, так Джон Хенгі, приводить слова радянського письменника Федора Бурлацького: «Я знаю, що чесні і талановиті люди у всьому світі стоять перед тим же вибором, що і ми: або бути конформістом, або наражати на небезпеку свою кар'єру або політичне становище»¹⁰¹.

Горбачов проводить реформи у рамках сформованої політичної культури, на основі сформованих політичних інституцій і це все вкладається в марксистсько-ленінську ідеологію¹⁰².

Журналіст The Spectator Богдан Нагайло у статті за лютий 1987 року, вказує, що у «реформатора» Горбачова виникли труднощі на тлі впровадження демократизації¹⁰³. Середня та вища ланка радянського суспільства були невдоволені станом речей і порушенням їх комфорту. Демократизація вимагає дисципліни, зміни бюрократичного ладу, повалення корупції і т.д.¹⁰⁴. Окрім того, «відкритість» преси, послаблення контролю у культурній сфері владна еліта сприйняла критично¹⁰⁵. Якщо у перші роки на посаді Горбачов не піддавав реформам політичну сферу, то на 1987 рік зміни торкнулися і її. У газеті «Правда» тоді написали про звільнення співробітника КГБ за зловживання владою та арешт репортера¹⁰⁶. За два роки до цього у британському журналі вийшла стаття «Мати справу з КГБ»¹⁰⁷ де журналісти просили залишити їх у спокої та дати можливість нормально працювати¹⁰⁸. Станом на 1985 рік про гласність та демократизацію у Радянському Союзі ще

¹⁰¹ John B. Hagney. *The Oral History Review*, vol. 19, no. 1/2, 1991, pp. 176–78. 178

¹⁰² Gooding, John. "Gorbachev and Democracy." *Soviet Studies*, vol. 42, no. 2, 1990, pp. 197

¹⁰³ Bohdan Nahaylo. Making sense of Gorbachev//The Spectator. – 1987. –february 21 – p.13-14

¹⁰⁴ Там само, с.13

¹⁰⁵ Там само, с.13

¹⁰⁶ Там само, с.13

¹⁰⁷ Dealing with the KGB // The Spectator. – 1985. –september 21. – p.5

¹⁰⁸ Там само, с.5

не йшлося, уряд всіляко приховував інформацію від іноземних журналістів. Жителі СРСР не мали змоги отримувати інформацію, яка подавалась по той бік Завіси, адже іноземні радіостанції та телеканали глушилися.

У журналі відмітили, що в контексті демократизації надавалась свобода політичним в'язням, але цю ініціативу зустрів опір у владних колах. Випустили 1/5 з відомих арештованих діячів і це було одним з найбільших подібних заходів за всю історію СРСР¹⁰⁹. У статті про права людини за 1988 рік Майкл Тренд зазначив, що до 70-ї річниці Жовтневої революції амністували ще одну групу політично арештованих¹¹⁰. Загальна кількість сягала за 250 осіб¹¹¹. Владою переглядалося питання смертної кари, відміна внутрішніх «ссылки» і тд¹¹². Найменше зрушень щодо прав людини було у релігійному плані, християнські зібрання були і далі під забороною¹¹³.

У березні 1987 року Лешек Колаковський підхоплює тему свого колеги та пояснює, чому Горбачов не зміг зайти у реформах надто далеко у статті під назвою «Дуже малий землетрус Горбачова»¹¹⁴. «Революція Горбачова: містифікація чи рух до демократії? Відповідь: ні те, ні інше»-пише автор¹¹⁵. Колаковський апелює до того, що кожен попередній лідер СРСР був сприйнятий заходом як реформатор, але натомість змін це не принесло. Західні кореспонденти на думку Колаковського погано знали історію, аби порівнювати факти і скласти вірне представлення про владу в СРСР¹¹⁶. При цьому журналіст розуміє, що реформи Горбачова спричинені рядом нагальних питань, які постали у Союзі¹¹⁷. Автор статті підкреслює, що радянські люди дійсно отримують нову інформацію у рамках гласності, але ця інформація

¹⁰⁹ Bohdan Nahaylo. Making sense of Gorbachev//The Spectator. – 1987. – february 21. – p.13-14

¹¹⁰ Michael Trend. Punishing Perestroika//The Spectator. – 1988. – june 4. – p. 13-14

¹¹¹ Там само, с.13-14

¹¹² Там само, с.13-14

¹¹³ Там само, с.13-14

¹¹⁴ Leszek Kolakowski. Gorbachev's very small earthquake //The Spectator. – 1987. – march 28. – p.9-11

¹¹⁵ Там само, с. 9

¹¹⁶ Там само, с.9

¹¹⁷ Там само, с.9

відфільтрована владними інституціями¹¹⁸. Колаковський підмічає, що косметичні реформи не допоможуть вирішити нагальні проблеми, а справжні реформи знищать систему яка будувалась десятиліттями¹¹⁹.

У вересні 1987 року виходить ще одна стаття Богдана Нагайла «Зв'язки з громадськістю по-радянськи»¹²⁰. У ній автор описує відвідання Chautauqua, темою якої були американо-радянські відносини де виступило близько 240 представників Горбачова описуючи демократизацію, гласність і нове мислення¹²¹. Але центральною темою статті є розмова з Доброхотовим за сніданком, який висловив свої думки щодо правління Горбачова і описав що причиною підтримки його обрання на посаду генсека стали заяви про великі зміни які були ним озвучені в грудні 1984 року¹²². Доброхотов поділився тим, що «гласність» - це не дефініція свободи слова у Радянському Союзі, це заклик заохочувати обмін ідеями, незалежне мислення, що у свою чергу допоможе перебудувати економіку¹²³. Гласність мала стати противагою опозиції, яка б діяла в однопартійній системі¹²⁴.

Джозеф Гіббс висловив думку, що гласність допомогла на початках Горбачову підтвердити правильність своїх дій та виділити незгодних¹²⁵. Але разом з тим, щоб гласність пройшла так, як її уявляв Горбачов, економічні реформи мали проводитися швидше та давати результат. Коли Горбачов зрозумів у 1990 році яку шкоду його внутрішній політиці завдала гласність та як така політика підірвала його авторитет було запізно змінювати курс¹²⁶.

¹¹⁸ Leszek Kolakowski. Gorbachev's very small earthquake //The Spectator. – 1987. – march 28. – p.10

¹¹⁹ Там само, с.11

¹²⁰ Bohdan Nahaylo. Public relations soviet-style //The Spectator. – 1987. – september 19. – p.13-14

¹²¹ Там само, с.13-14

¹²² Там само, с.13-14

¹²³ Там само, с.13-14

¹²⁴ Там само, с.13-14

¹²⁵ Joseph Gibbs. Gorbachev's Glasnost: The Soviet Media in the First Phase of Perestroika Texas A&M University Press August 1, 1999 p.91

¹²⁶ Там само с. 91

Чарльз Мур у 1990 році написав статтю «Страх погрому»¹²⁷. Він прибув у Москву і мав змогу поспілкуватися з радянськими євреями, які розповіли, що у них нема страху перед владою, яку вони зневажають, але є страх перед ворожим суспільством¹²⁸. Радянські євреї бояться погромів, отримують від націоналістичних угруповань погрози¹²⁹. Через економічні невдачі у радянських людей загострився антисемітизм. Багато хто з євреїв скористувався можливістю виїхати з країни. Чарльз Мур побував і на недільній демонстрації за демократію, де поспілкувався з людьми які сказали, що можуть ходити тепер на мітинги, говорити що думають, але політика Горбачова призвела до того, що жити стало гірше і у них нема віри у зміни¹³⁰. Мур підкреслює, що реформи більше які так хвалебно описує Захід відрізняються за «ганебну» реальність яку побачив журналіст¹³¹. Якщо права людини регулювалися на рівні держава-людина, то на рівні людина-людина були пробіли.

Горбачов прагнув до рівноваги соціалістичного і демократичного. Бажаючи зберегти свою та партійну владу, які були закріплені не на демократичних засадах¹³². Ми можемо відзначити, що часткова демократизація суспільства, хоч і контрольована згори – відбулась.

2.3 Крах імперії\СРСР

Одним з перших внутрішніх чинників розпаду СРСР стала аварія у квітні 1986 року на Чорнобильській АЕС. Про це потрясіння писав весь світ. За підрахунками експертів, сумарний викид радіоактивних матеріалів складав обсяги, рівнозначні наслідкам вибухів 500 атомних бомб, скинутих в 1945 р. на Хіросіму.¹³³ УРСР отримала шалені втрати як у людському, так і

¹²⁷ Charles Moore. Fears of pogroms //The Spectator. – 1990. – march 3. – p. 12

¹²⁸ Там само, с.12

¹²⁹ Там само, с.12

¹³⁰ Там само, с.12

¹³¹ Там само, с.12

¹³² Gooding, John. "Gorbachev and Democracy." Soviet Studies, vol. 42, no. 2, 1990, p.226

¹³³ Даниленко В. Україна в 1985–1991 рр.: остання глава радянської історії.

– Київ.: Інститут історії України НАН України, 2018. – С. 82

екологічному та економічному ресурсах. До 1990 р. в Україні було дезактивовано 3,5 млн га орної землі й 1,5 млн га лісу, що становило майже 12% території республіки¹³⁴. Безпосередні витрати на ліквідацію наслідків аварії на Чорнобильській АЕС тільки за період з 1986 до 1989 р. склали більше 10 млрд доларів США, а непрямі витрати — 25 млрд доларів¹³⁵. До БРСР вітри принесли приблизно 70 % радіоактивного матеріалу станції, чим отруїли п'яту частину її пасовищ, а це, в свою чергу, знищило молочне тваринництво, на якому трималася економіка республіки.¹³⁶ Вітряні потоки занесли радіаційний пил в Литву, Латвію, Польщу, Фінляндію, Швецію, Норвегію, Австрію, Німеччину, Швейцарію, Нідерланди, Бельгію. Радіоактивна хмара зачепила навіть схід США. Радіоактивні викиди були зафіксовані у Великобританії, Ірландії та інших державах¹³⁷.

Перше офіційне повідомлення в СРСР зробили аж 28 квітня, під тиском міжнародної спільноти, хоча і в ньому не повідомлялося про масштаби катастрофи. Проблему намагалися локалізувати. Михайло Геллер зазначив, що політична майстерність Горбачова полягала в тому, що він не бажав діяти швидко та рішуче. Він чекає, щоб питання визріло, загинуло і, можливо, зникло. Горбачов звернувся до народу через 12 днів після аварії і намагався отримати співчуття світу (у чому, як зазначив Геллер, допомогли найняті Кремлем американські спеціалісти з реклами)¹³⁸. Можливо, на міжнародну спільноту то якось і подіяло, але не на розлючений Радянський Союз. Сергій Плохій вказує: «Чорнобиль викликав масовий протестний рух проти влади».¹³⁹ Горбачов починає втрачати підтримку серед населення.

¹³⁴ Даниленко В. Україна в 1985–1991 рр.: остання глава радянської історії. – Київ.: Інститут історії України НАН України, 2018. – С. 83

¹³⁵ Там само, с. 82

¹³⁶ Сергій Плохій. Остання імперія. Занепад і крах Радянського Союзу. - Харків: КСД, 2019. С 333

¹³⁷ Даниленко В. Україна в 1985–1991 рр.: остання глава радянської історії. – Київ.: Інститут історії України НАН України, 2018. – С. 83

¹³⁸ Геллер М. Седьмой секретарь. Блеск и нищета Михаила Горбачева. /Лондон: Overseas Publications Interchange Ltd, 1991. – С. 383

¹³⁹ Сергій Плохій. Остання імперія. Занепад і крах Радянського Союзу. - Харків: КСД, 2019. С. 80

Звичайно, *The Spectator* на своїх сторінка не оминув подію такого масштабу, тому Тімоті Гартон Еш, влітку 1986 року пише статтю про 500 днів правління Горбачова, а також про зміни після Чорнобильської катастрофи¹⁴⁰. Його висновок невтішний для радянської системи- Чорнобиль підірвав віру до влади. «Що є вищою стадією комунізму? Розпад» - пише Гартон Еш. Це не остання катастрофа у СРСР через недбалість, у 1989 році виходить стаття у журналі з назвою «Знову трагедія. Чому?»¹⁴¹. У статті йдеться про залізничну трагедію у Башкирії, внаслідок якої загинуло практично 600 людей, відбулась через витік пропану у газопроводі, про проблемність ділянки керівництву газопроводу було відомо до катастрофи, проте нічого задля безпеки не було вдіяно¹⁴². Через декілька днів після цієї аварії у Молдавській РСР також стався витік газу та вибух. Автор згадав і про трагедію на запорізькому заводі у 1988 році. В Узбекистані у містах з нафтопереробними заводами через витік нафти люди залишилися без питної води. У Вірменії у 1988-му р. ново-побудовані будинки зруйнувалися після землетрусу¹⁴³.

Після 500 днів правління Горбачова світ заговорив про можливість розпаду СРСР, через провальні економічні реформи та вже відкритих даних про неспроможність СРСР вийти з кризи. Норман Дейвіс у липні 1988 року задається питанням «Чи може триматися Горбачовський центр?»¹⁴⁴. У Радянському Союзі республіки мали номінальну автономію, але вся політична влада зберігалась за центральним партійним апаратом у Москві. Така собі «монопольна диктатура»¹⁴⁵. (Приклад зі статті Дейвіса: Українська республіка була суверенна, але нею керував комітет КПРС на чолі з Щербицьким, яким керував Секретаріат у Москві)¹⁴⁶. Станом на 1988 рік у Балканських республіках та на Кавказі проявлялися національні партійні еліти, які

¹⁴⁰ Timothy Garton. 'We should work like strontium' // *The Spectator*. – 1986. – July 5. – P. 8

¹⁴¹ Stephen Handelman 'Again tragedy: why?' // *The Spectator*. – 1989. – 17 June. – p.14

¹⁴² Там само, с.14

¹⁴³ Там само, с.14

¹⁴⁴ Norman Davies. Can Gorbachev's centre hold? // *The Spectator*. – 1988. – July 2. – p. 11-12

¹⁴⁵ Там само, с.11-12

¹⁴⁶ Там само, с.11-12

підривають вплив Москви, навіть протидіють її політиці, що дає тріщину в системі¹⁴⁷. Дейвіс назвав це першим етапом розпаду імперії.¹⁴⁸

Під заголовком «Розпад Союзу» у 1990 році, виходить стаття журналіста Стівена Гендельмана, який з Литви сповіщає про незалежність від Москви¹⁴⁹. Революція у Литві почалась за декілька днів до Різдва, яке було під заборонаю 40 років. У грудні 1989 р. Литва легалізувала багатопартійну систему, розірвала зв'язки з комуністичною партією Москви¹⁵⁰. Швидкість подій була вражаюча і Горбачов спочатку переконував світ, що він контролює події, хоч це видимо було не так. Після відділення Литви від Москви Горбачов сказав, як прогноз фразу «Вам(Литві) не вижити¹⁵¹».

17 березня 1991 року відбувся Всесоюзний референдум. У «The Spectator» цю подію висвітлив раніше згадуваний журналіст Стівен Гендельман у статті «Нема нічого простіше за відповідь» за 23 березня¹⁵². Він відзначив, що референдум ще більше ослабив Горбачова і той би мав запитати себе «для чого він це зробив?»¹⁵³. На референдумі було поставлено центральне питання: чи підтримують вони збереження Союзу Радянських Соціалістичних Республік у якому будуть гарантуватися права і свободи людини. Коментуючи результати журналіст нагадав, що цей референдум повністю бойкотували 6¹⁵⁴ республік, ще 42 мільйони людей не з'явилися. За місяць до цього країни Балтії оголосили про незалежність від Москви давши приклад іншим республікам¹⁵⁵. Громадяни двох найбільших республік Української та Російської проголосували за «додаткові» питання, перші надали мандат владі для переговорів про суверенітет, а другі – підтримали вибори президента

¹⁴⁷Norman Davies. Can Gorbachev's centre hold? //The Spectator. – 1988. – july 2. – p. 12

¹⁴⁸Там само, с.12

¹⁴⁹Stephen Handelman. Breaking the union //The Spectator. – 1990. – january 13, - p. 13

¹⁵⁰Там само, с.13

¹⁵¹Там само, с.13

¹⁵² Там само, с.13

¹⁵³ Там само, с.12

¹⁵⁴ Естонія, Литва, Латвія, Вірменія, Грузія та Молдова.

¹⁵⁵ Stephen Handelman. Nothing so simple as an answer// The Spectator. – 1991. – march 23. – p.12

Бориса Єльцина¹⁵⁶. Казахстан змінив у питанні слово «республік» на «держав», що змінило питання юридично¹⁵⁷. Референдум спланований Горбачовим тільки прискорив розпад СРСР, найбільші міста Радянського Союзу Київ, Москва та Ленінград проголосували «проти», аналогічну думку висловили і міста робітників Донбас, Кузбас та Тюмень, до такого висновку дійшов репортер британського журналу¹⁵⁸.

«Швидка і безславна загибель радянського комунізму була настільки ж заслуженою, як будь-якого іншого ворога в історії» - так починається стаття за 31 серпня 1991 року¹⁵⁹. Втрати 50-ти мільйонів життів у СРСР, безрадісна ідеологія та економічна система яка призвела до катастрофи, ось і всі здобутки за 70 років комунізму відзначає редакція «The Spectator»¹⁶⁰. Журналісти зазначають, що розпад СРСР був невідворотнім. Це не було об'єднання яке побудоване на загальних цінностях, або симпатіях, це об'єднання заклалося шляхом терору. Як тільки народи СРСР втратили страх – Союз розвалився¹⁶¹

У жовтні 1991 року Стівен Гендельман описує тодішнє становище комуністичних партій. Цитую: «Як не важко в це повірити, Комуністична партія Радянського Союзу не втратила здатності до невиліковного оптимізму. У сотнях подібних підсобних приміщень, офісів і фабричних кабінок по всій країні збираються, реформуються і будують змови вірні партії, в надії на повернення на політичну арену»¹⁶². Але, як підкреслює журналіст, це недоречно. Колишні комуністи поділилися на різні партії, від неосталіністів до соціал-демократів. Заборони на комуністичну партію вводити було не логічно, адже тоді б партії були у підпіллі. Багато політичних діячів «перезулося» у демократів.

¹⁵⁶ Stephen Handelman. Nothing so simple as an answer// The Spectator. – 1991. – march 23. – p.12

¹⁵⁷ Там само с.12

¹⁵⁸ Там само, с.12

¹⁵⁹ Spectat the or // The Spectator. – 1991. – august 31. – P. 5

¹⁶⁰ Там само, с.5

¹⁶¹ Там само, с.5

¹⁶² Stephen Handelman. Red but not dead //The Spectator– 1991. – october 5, - p.12

Отож, з наближенням розпаду СРСР все більше людей усвідомлювали невідворотність цього моменту. Свою роль зіграла також аварія на Чорнобильській АЕС. Вона підірвала і так незначну довіру не лише населення СРСР а й всього світу. Ба більше, сам факт замовчування таких подій ставив під сумнів майбутню безпеку усієї Європи. Все більше фактів недбальства та аварій на виробництвах у СРСР почали з'являтися у західній пресі. Все це разом із проявами національних елементів у державах, що входили до складу СРСР, неможливість більше контролювати ситуацію та провальної політики Перебудови і призвели до Всесоюзного референдуму та загалом розпаду Радянського Союзу.

Розділ III. Висвітлення подій у Соціалістичному блоці на сторінках «The Spectator»

3.1 Повалення Берлінського муру

Особливе обурення у редакції викликало питання розділеної Німеччини. Для покращення взаємин Сходу та Заходу, Горбачов приймав рішення, націлені на зближення, і часто відвідував Західну Німеччину. Головним «обличчям» зближення виступав сам генсек. Тімоті Гартон Еш відмічав, що за час свого правління і міжнародних візитів Горбачов з обережністю підтримував «особливі» економічні шляхи Східної Німеччини. Наголошував на більш тісній інтеграції з РЕВ¹⁶³.

Про Східний і Західний Берлін влітку 1987 року Анатолій Лівен пише: «Абсурдно, що громадянам чотирьох «держав-покровителів» легко дістатися з однієї частини міста в іншу і дуже важко для самих берлінців; абсурдно, що Британія, Франція і Америка все ще технічно правлять частиною Західної Німеччини; абсурдно, що за ці роки десятки людей повинні були бути розстріляні з кулеметів, намагаючись зробити еквівалент проходу між Мармурової аркою і Оксфорд-стріт. Це може бути абсурдно, але також і аморально; і кожен раз, коли німці, здається, заспокоїлися і прийняли свою розділену держава, абсурд і злість від цього підхоплює і знову б'є їх по обличчю»¹⁶⁴. Опитування показали, що самі жителі західного Берліну мало вірили у возз'єднання поділених частин міста, адже той момент обидві частини вже укорінилися у своїх блоках та економічних системах¹⁶⁵.

Вже у вересні 1987 р. у тижневику виходить стаття, де зазначалось, що лідери східної та західної Німеччини вперше зустрілись на західнонімецькій території. Глава держави Східної Німеччини Еріх Гонекер відкидав припущення, що це було початком спроби возз'єднання. Багато коментаторів

¹⁶³ Timothy Garton. We should work like strontium' //The Spectator. – 1986. –July 5. – P. 8

¹⁶⁴ Anatol Lieven. Rock against the wall //The Spectator. – 1987. -20 JUNE 20. – P.10

¹⁶⁵ Там само, с.10

вважали, що їх зустріч насправді була чітким свідченням того, що дві держави взяли курс на остаточний поділ Німеччини, а не об'єднання.¹⁶⁶

Стаття від 20 лютого 1988 року сповіщає про те, що у Дрездені скандували лозунги за знесення Берлінського муру, поки у самому Східному Берліні Еріх Гонекер переконував, що у регіоні зростало промислове виробництво, а житлові умови у Східному Берліні кращі ніж у Західному¹⁶⁷. Також невтішними для радянського керівництва були новини про східнонімецьких дисидентів, які виступали на підтримку Заходу, що було розцінене владою як «державна зрада». Їм загрожували арешти, але за спільною домовленістю із західнонімецькою владою, дисиденти були переправлені на Захід. Для Східного Берліна це була подвійна вигода: і кошти, і відсилка «проблемних елементів»¹⁶⁸.

«Хвиля емоцій захлиснула Західну Німеччину. І добре що так. Бо було щось неприродне, нездорове у байдужості, з якою більшість західних німців продовжували жити з неволею і стражданнями своїх східних сусідів» – пише Тімоті Гартон Еш у своїй статті за 14 жовтня 1989 року¹⁶⁹. Він пише про те, що Східна Німеччина почала надихатися революційними настроями Польщі та Угорщини¹⁷⁰.

Стаття за 18 листопада 1989 року ставить під питання гучні заголовки «Таймс» і «Телеграф», які заявляли, що Залізна завіса розірвана, і настав кінець Холодної війни¹⁷¹. Адже була знята заборона на поїздки німців зі східних територій до Західної Німеччини. Журналісти The Spectator були більш критичні, і вважали, що Залізна завіса розірветься, а Холодна війна завершиться лише тоді, коли буде повалений комуністичний режим у всіх країнах Східного блоку, а не з фізичним руйнуванням стіни¹⁷². Наступними

¹⁶⁶ Portrait of the week //The Spectator. – 1987.- september 12, - P. 4

¹⁶⁷ The shortest way with dissidents? //The Spectator. – 1988.- february 20, - P. 14

¹⁶⁸ Там само, С.14

¹⁶⁹ Timothy Garton Ash. Cry freedom //The Spectator. – 1989. - october 14, - P.9

¹⁷⁰ Там само, с.9

¹⁷¹ A one-sided curtain //The Spectator. – 1989. - november 18,- P.5

¹⁷² Там само, с.5

кроком мало стати об'єднання Німеччини та її подальший розвиток в контексті усього західного. Німеччина має «зцілитися», побачити, що вона пов'язана з вільною економікою Заходу- вказували журналісти¹⁷³. У цьому ж випуску прогорнувши декілька сторінок знаходимо статтю «Після вечірки» Тімоті Гартон Еша, який ділиться емоціями від руйнації стіни та об'єднання жителів Берліна¹⁷⁴. Коли натовп східних берлінців проходив через стіну по той бік їм аплодували, роздавали карти з планом міста. Західний Берлін прийняв всіх з щедрістю та теплотою, швидко продумуючи кроки на зближення¹⁷⁵. Нарешті об'єднані через 28 років і 91 день містяни святкували, плакали та обіймалися. Тімоті Гартон Еш назвав цю подію «найбільшою вуличною вечіркою в історії світу»¹⁷⁶. Берлін був вдячний Горбачову, але жителі міста усвідомлювали, що об'єднання відбулося завдяки їх причетності у вигляді масових демонстрацій та революційного духу.

У грудні 1991 року у випуску, де підбивались підсумки року, журналісти відмічали блискучий прогрес що спіткав Східну Німеччину: розвиток машинобудівних та хімічних підприємств; великі перспективи та високий рівень життя¹⁷⁷. «Комунізм можна змусити працювати ідеально, якщо довірити його дисциплінованим німцям» - саркастично підмічали журналісти¹⁷⁸.

3.2 Оксамитові революції

Після аварії на Чорнобильській АЕС Східний блок сколихнули акції протесту проти влади. Візити Горбачова у європейські країни супроводжувалися демонстраціями невдоволення народів тодішньою політикою. Так, у 1986 році в Польщі на зустрічі Горбачова запевняли, що відбувається «повернення до нормального життя»¹⁷⁹. У той самий день

¹⁷³ A one-sided curtain //The Spectator. – 1989. - november 18,- P.5

¹⁷⁴ Timothy Garton. After the party //The Spectator. – 1989. – november 18, P. 9-10

¹⁷⁵ Там само, С.9-10

¹⁷⁶ Timothy Garton. After the party //The Spectator. – 1989. – november 18, P. 9-10

¹⁷⁷ Breaking the spell//The Spectator. –1991. – december 21, P. 3

¹⁷⁸ Там само, с.3

¹⁷⁹ Timothy Garton. We should work like strontium' //The Spectator. – 1986. –July 5. – P. 9

предстоятель Польщі з єпископами провів в Познанському соборі урочисту месу в пам'ять про повстання робітників, яке було 30 років тому і під час якого силові структури вбили понад 70 осіб¹⁸⁰. Після меси кількатисячний натовп пішов до пам'ятника, спорудженого в період розквіту Солідарності. Поліція розігнала їх за допомогою кийків. Такою була польська «нормальність»¹⁸¹. В інших країнах-сателітах Угорщині, Чехословаччині теж виступали, але більш закрито.

У статті «Нова гра» за 1988 рік Тімоті Гартон зазначає, що частково погоджується зі Збігнєвом Бжезінським у тому, що Східна Європа дозріла стати «зоною революції», а 1988 рік – «це новий 1848 рік»¹⁸². У Східному блоці виникла можливість швидких змін, спалахів народного протесту. Мінімум у чотирьох з шести східноєвропейських країнах, такий сценарій вже назрівав¹⁸³. Ніхто не може передбачити точний час, місце або форму наступного протесту, але будь-який такий революційний спалах, або спалахи, буде проблемою Горбачова¹⁸⁴.

Стаття Річарда Бассетта за 1988 рік висвітлює події, які пов'язані з відзначенням 20-ї річниці придушення радянськими силами Празької весни¹⁸⁵. У той день не мало статися нічого значущого (так вважали чехословацькі служби безпеки), але на площі зібралися близько десяти тисяч громадян, що скандували «свобода!»¹⁸⁶. Натовп кричав «Росіяни йдіть додому»¹⁸⁷. Для журналіста це стало справжнім подивом, адже ніхто і не думав, що Чехословаччина підхопить тенденції за Польщею, яка не втихала на той час. Журналіст пише, що Прага не «попадала у пастку» гласності, не могла висловити всі проблемні питання, а тепер зробила це¹⁸⁸. Жителі запитують

¹⁸⁰ Timothy Garton. We should work like strontium' //The Spectator. – 1986. – July 5. – P. 9

¹⁸¹ Там само, с.10

¹⁸² Timothy Garton. The new game. //The Spectator. – 1988. – June 11, - 1988, P. 9

¹⁸³ Там само, с.9

¹⁸⁴ Там само, с.9

¹⁸⁵ Richard Bassett. Russians go home' //The Spectator. – 1988. – August 27. – P. 11

¹⁸⁶ Там само, с.11

¹⁸⁷ Там само, с.11

¹⁸⁸ Там само, с.11

себе, чому вони мають працювати на неефективних заводах при неефективному бюрократичному керівництві¹⁸⁹. Річарда Бассетта власне дивує, чому Захід не використовує це собі на користь. «Ми повинні проводити більш енергійну політику щодо Угорщини і Чехословаччини, прагнучи ні до чого іншого, як їх поверненню в європейський світ; не як деяка поступка, яка щедро надана Москвою, а як основне право людей в самому серці Європи» - вказує журналіст¹⁹⁰. Варто відмітити, Захід пише про революційні події у пресі, коментує їх, але дійсно ніякого втручання у внутрішню політику Соціалістичного блоку.

У грудні 1988 році виходить стаття про тероризм у Східній Європі, де автор – один з лідерів опозиційного руху в Угорщині між рядків відзначає, що після вечірньої демонстрації у Будапешті він з друзями стікали кров'ю та були у синцях¹⁹¹. Приклад того, що силові структури за наказами діяли старими методами насилля.

Передовсім Оксамитова революція це про події у листопаді-грудні 1989 року у Празі. Важко назвати боротьбу за незалежність Польщі чи протести в Угорщині «оксамитовими». «Десять днів які сполошили світ» - назва статті Тімоті Гартоня яка описує події у Чехословаччині.¹⁹² Журналіст дивується, як швидко і безболісно вдалося отримати бажане Чехословаччині. Болісним був лише перший день коли вийшло на демонстрацію 50 тис. людей. 17 листопада закінчилося побиттям силовиками демонструючих включаючи жінок та дітей¹⁹³. Насилля стало поштовхом до ще масивніших протистоянь, вийшло вже 200 тис. людей. Почались страйки з вимогою відсторонити владу. Центр Праги був завішаний революційними плакатами, люди носили революційну символіку. Створився Громадянський форум, який вимагав покарати лідерів

¹⁸⁹ Richard Bassett. 'Russians go home' //The Spectator. – 1988. – august 27. – P. 11

¹⁹⁰ Там само, с.11

¹⁹¹ G. M. Tamds. High and dry, east and west //The Spectator. – 1988. – december10. – P. 16

¹⁹² Timothy Garton. Ten days that stirred the world //The Spectator. –1989. – december 2. – P. 8-9

¹⁹³ Там само, с.8-9

партії, які були відповідальні за виторгнення Варшавського договору в 1968 році, ще однією вимогою було випустити політичних в'язнів¹⁹⁴. Александер Дубчек та Вацлав Гавел та був провідником революції. Протестуючі виграли у цьому раунді за свободу, всі члени Політбюро та секретарі ЦК подали у відставку, починається ера вільної Чехословаччини¹⁹⁵.

У низці статей журналісти «The Spectator» описують результати демонстрацій народів за свою політичну незалежність та перемогу ідеології Заходу над комунізмом, роздумують як ці спільноти будуть впливати у Західний світ. Демонстрації 1989 років таки дали очікуваний результат, колишні країни Соціалістичного блоку вибороли незалежність від Москви та почали готуватися до чесних виборів у своїх державах.

Як бачимо, масові революції у країнах-сателітах були проявом не лише слабкості радянського режиму, а й означали цілковите неприйняття ідеології СРСР та його моделі економіки європейськими жителями. Редакція позитивно ставилась та таких подій.

Отож, питання поділеної Німеччини було актуальним не лише для самих мешканців країни, а й усього світу. Журналісти The Spectator більш критично оцінювали події пов'язані із Берлінською стіною, ніж американські колеги з журналів «Таймс» та «Телеграф». Проте усіх об'єднував факт визнання, що Німеччина має бути єдиною країною та розвиватись виключно в контексті загальноєвропейських цінностей.

Оксамитові революції не були раптовими, вони визрівали у країнах Соціалістичного блоку. Не було регламенту як отримати незалежність від СРСР: якісь країни витратили на це роки, як Німеччина чи Польща, а хтось 10 днів як Чехословаччина. Журналісти відкрито раділи за провали у

¹⁹⁴ Timothy Garton. Ten days that stirred the world //The Spectator. –1989. – december 2. – P. 8-9

¹⁹⁵ Там само, с.8-9

комуністичної ідеології роздумуючи як швидше інтегрувати незалежні країни у Західну систему.

Висновки

Британський щотижневик The Spectator достатньо детально описував всі гучні процеси які відбувалися у Радянському Союзі та соцтаборі. Спочатку статті що стосувалися політики генсека виходили у дуже скептичному дусі, де про революційність поглядів Горбачова журналісти не поспішали писати на сторінках журналу. Вони просили не дурити себе та не вірити у «хорошого» комуніста.

Злам стався тоді, коли змінилась внутрішньополітична ситуація СРСР з проголошенням нового курсу на Перебудову. The Spectator більше писав про недоліки Перебудови та зазначав, що така політика призведе до краху ще з 1986 року. За рахунок впровадження політики гласності та демократизації журналісти змогли на власні очі побачити зміни у Москві та інших радянських містах. З'явилась можливість без заборон поспілкуватися з очевидцями тих чи інших подій.

Хоча безперечно журналісти наголошували і на прогресі Союзу. Демократизація, хоч і обмежена відбувалась: відмова від терору, дисидентів випускали з в'язниць(щоправда, не всіх), люди перестали боятися говорити свою думку та виходити на мирні демонстрації. Гласність відкрила громадянам СРСР правду про неспроможність економічної системи та дала змогу журналістам виконувати свою роботу.

У радянських людей припав пік у розчаруванні владою коли до їх буденності стали відноситися такі речі як дефіцит, безробіття та бідність. До цих і не так простих умов виживання додалися техногенні катастрофи та аварії. На цьому тлі у республіках виникають бажання відділитися від Москви. Журналісти The Spectator спостерігали за цими процесами дуже уважно, даючи у статтях свої варіанти подій. Коли загибель Радянського Союзу стала неминучою журналісти раділи за те, що світове зло нарешті переможене та писали репортажі вже у незалежних країнах.

Характеризуючи події у соціалістичному блоці журналісти спочатку критикували «нове політичне мислення» Горбачова, як не дієве, але пізніше визнали, що саме те, що Горбачов запустив такі процеси і не зміг їх зупинити призвело до повалення комуністичної гегемонії на теренах Східної Європи.

Проте, вони дещо применшували роль генсека у цих змінах приписуючи всі перемоги народам тих чи інших країн. Наприклад, при падінні Берлінської стіни основна роль відведена народу Німеччини що відстоював права на об'єднання, при тому що це дійсно знакова подія що відбулась в першу чергу завдяки Горбачову.

Варто відзначити зміну образу Горбачова при владі за період його правління у щотижневику The Spectator. На початку в його «революційність» не вірили. Пізніше - критикували, але підмічали дієвість змін яка Горбачову була не на користь, а Західному світу була вигідна. У кінці правління журналісти зображували його як людину, що втратила владу, статус та авторитет. З розпадом всього, що було зібрано за 70 останніх років журналісти викреслили Михайла Горбачова з політичної арени.

Список використаних джерел та літератури:

Джерела

Періодика:

1. Bohdan Nahaylo. Making sense of Gorbachev//The Spectator. – 1987. – february 21
2. Bohdan Nahaylo. Public relations soviet-style //The Spectator. – 1987. – september 19
3. Charles Moore. Fears of pogroms //The Spectator. – 1990. – march 3
4. Lawrence Freedman. Books //The Spectator. – 1987. – december 12
5. Leszek Kolakowski. Gorbachev's very small earthquake //The Spectator. – 1987. – march 28
6. Michael Trend. Punishing Perestroika//The Spectator. – 1988. – june 4
7. Norman Davies. Can Gorbachev's centre hold? //The Spectator. – 1988. – july 2
8. Sarah Traxler. What about the workers? //The Spectator. – 1989. - october 31
9. Stephen Handelman `Again tragedy: why?' //The Spectator. – 1989. – 17 June
10. Stephen Handelman. Breaking the union //The Spectator. – 1990. – january 13
11. Stephen Handelman. Nothing so simple as an answer// The Spectator. – 1991. – march 23
12. Stephen Handelman. Red but not dead //The Spectator– 1991. – october 5
13. Timothy Garton Ash. Cry freedom //The Spectator. – 1989. - october 14
14. Timothy Garton. After the party //The Spectator. – 1989. – november 18
15. Timothy Garton. Ten days that stirred the world //The Spectator. –1989. – december 2
16. Timothy Garton. We should work like strontium' //The Spectator. – 1986. – July 5
17. Tony Palmer. From the underground Princess Anne and the facts of life //The Spectator. – 1971. – august 21

18. Anatol Lieven. Rock against the wall //The Spectator. – 1987. -20 june 20. – p.10
19. Bohdan Nahaylo. Making sense of Gorbachev//The Spectator. – 1987. – february 21 – p.13
20. Dealing with the kgb // The Spectator. – 1985. –september 21. – p.5
21. Leszek Kolakowski. Gorbachev's very small earthquake //The Spectator. – 1987. – march 28. – p.9
22. Portrait of the week, //The Spectator. – 1987.- september 12, - p. 4
23. Richard Bassett. Fooling the west with glasnost //The Spectator. – 1987. - april 18, - p. 9
24. Richard Bassett. Russians go home' //The Spectator. – 1988. – august 27. – p. 11
25. Timothy Garton. Cry freedom //The Spectator. – 1989. - october 14, - p.9
26. Timothy Garton. We should work like strontium' //The Spectator. – 1986. – july 5. – p.8
27. Sarah Traxler. What about the workers? //The Spectator. – 1987. - october 31. – p.11
28. Stephen Handelman. Breaking the union //The Spectator – 1990. – january 13, - p. 13
29. Stephen Handelman. Red but not dead //The Spectator– 1991. – october 5, - p.12
30. The new game. //The Spectator. – 1988. – june 11, - 1988, p. 9
31. The Other Eec// The Spectator. – 1985. – June 29
32. The shortest way with dissidents? //The Spectator. – 1988.- february 20
33. Perestroika at half-cock //The Spectator. – 1988. – january 2
34. Dealing with the KGB // The Spectator. – 1985. –september 21 G. M. Tamds.
High and dry, east and west //The Spectator. – 1988. – december 10. – P. 16
35. Spectat the or // The Spectator. – 1991. – august 31
36. Portrait of the week //The Spectator. – 1987.- september 12
37. A one-sided curtain //The Spectator. – 1989. - november 18

38. Breaking the spell // The Spectator. – 1991. – december 21
39. A one-sided curtain. // The Spectator. – 1989. - november 18, - p.5
40. The other eec // The Spectator. – 1985. – june 29. – p.5
41. The shortest way with dissidents? // The Spectator. – 1988.- february 20, - p. 1

Література

Монографії:

1. Ван Дейк Т.А. Дискурс и власть. Репрезентация доминирования в языке и коммуникации. – Москва: Либроком, 2013. – 344с.
2. Геллер М. Седьмой секретарь. Блеск и нищета Михаила Горбачева. – Лондон: overseas publications interchange ltd, 1991. – 456 с.
3. Горбачев М.С. Перестройка и новое политическое мышление для нашей страны и для всего мира.-М.: Политиздат, 1988.-271с
4. Громыко, А. Образы России и Великобритании: реальность и предрассудки.– Москва: Ин-т Европы РАН , 2008. – 96 с.
5. Дейвіс Н. Європа: Історія / Пер. з англ. П. Таращук, О. Коваленко. — Київ: Видавництво Соломії Павличко —Основи, 2001. — 1463 с.
6. Конт Ф. К политической антропологии советской системы. Внешнеполитические вопросы. – Москва: Языки славянской культуры, 2003, 2019. – 333с.
7. Нойманн И. Б. Использование «Другого»: Образы Востока в формировании европейских идентичностей. Москва: Новое издательство, 2004. - 336с.
8. Плохій С. Остання імперія. Занепад і крах Радянського Союзу. - Харків: КСД, 2019. - 512 с.

9. Плохій С. Чорнобиль. Історія ядерної катастрофи. Харків: Фоліо, 2019.- 400 с.
10. Тарасов В. Образ перебудови (1985-1991) в сучасній історіографії: проблема термінології та інтерпретації. – Харків: Раритети України, 2016. – 120 с.
11. Таубман У. Горбачев. Его жизнь и время. – Москва: Corpus (АСТ), 2019. – 768 с.
12. Хобсбаум Э. Эпоха крайностей: Короткий двадцатый век (1914-1991). Москва: Издательство Независимая Газета, 2004. – 630 с.
13. Archie Brown. The Human Factor: Gorbachev, Reagan, and Thatcher, and the End of the Cold War / Oxford University Press, 2020 P. 512
14. Gibbs Joseph. Gorbachev's Glasnost: The Soviet Media in the First Phase of Perestroika. – Texas A&M University Press. 1999. P.168
15. Jordan, Henry Donaldson. “The British Press Inquiry.” The Public Opinion Quarterly, vol. 11, no. 4, 1947, . 588
16. Kotkin Stephen. Armageddon Averted: The Soviet Collapse, 1970-2000. – Oxford University Press. 2008. P.280
17. Martin McCauley. The Rise and Fall of the Soviet Union Routledge; 1st edition (September 21, 2007) P.522
18. McCauley Martin. Gorbachev. Profiles in Power. –Longman. 1998. P.343

Інтерв'ю:

1. Cohen Stephen F., Katrina Vanden Heuvel. Voices of Glasnost: Interviews With Gorbachev's Reformers. – W. W. Norton & Company. 1989. P.352

Довідкові видання:

1. Горбачев. М., Избранные речи и статьи, т. 2, Москва 1987. – 494

2. Соколов, В. С. Периодическая печать Великобритании : учеб. Пособие / В. С. Соколов, С. М. Виноградова. – СПб. : Изд-во С.-Петерб. гос. ун-та, 2000. – 216
3. Даниленко В. Україна в 1985–1991 рр.: остання глава радянської історії. – Київ.: Інститут історії України НАН України, 2018. – С. 82
4. Економічна історія України : Історико-економічне дослідження: в 2 т/. Київ: Ніка-Центр, 2011. –Т. 2. С. 500
5. Ackerley, Aaron. “Free Speech and the British Press.” The Free Speech Wars: How Did We Get Here and Why Does It Matter?, edited by Charlotte Lydia Riley, Manchester University Press, 2021
6. Valery Boldin, Evelyn Rossiter (Translator) Ten Years That Shook the World: Gorbachev Era as Witnessed by His Chief of Staff. Basic Books. – 20 Mar. 1994
7. Christian Schmidt-Hauer. Gorbachev: The Path to Power. Salem House Pub – 1 Jun. 1986
8. Ilya Zemtsov, John Farrar. Gorbachev: The Man and the System Routledge– 30 Jan. 1988
9. Time-Life Books, Strobe Talbott (Introduction). Mikhail S. Gorbachev: An Intimate Biography . New American Library1 Jan. 1988
- 10.Dusko Doder. Gorbachev, Heretic in the Kremlin Unknown Binding – January 1, 1990
- 11.Lloyd S. Fischel, Mikhail Gorbachev (Foreword) Dear Mr. Gorbachev: Letters to the Soviet Leader. Canongate Books Ltd. – 1 Nov. 1990

Статті:

1. Блавацький С. Британська "нова журналістика": генеза, головні домінанти та детермінанти // Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства. - 2011. - Вип. 1. - С. 384-393

2. Вільцанюк О. М. Правозахисний аспект політики адміністрації Р. Рейгана в контексті американсько-радянських відносин // Молодий вчений. - 2016. - № 8. - С. 399-402.
3. Дускаева Л.Р., Иванова Л.Ю. Советско-британские отношения в дискурсе общественно-политической прессы двух стран.// Вестник Пермского университета. Российская и зарубежная филология. 2012. No 1 (17). С. 238-243.
4. Козловська Т. Ю. Горбачовська «перебудова» та «нове політичне мислення»: передумови виникнення і наслідки / Т. Ю. Козловська // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». 2000. No 408: Держава та армія. С. 139–145
5. Красильникова Оксана Вячеславовна. "Прорыв к свободе: о перестройке двадцать лет спустя (критический анализ)" Политическая экспертиза: Политэкс, vol. 2, no. 3, 2006, С. 349-359.
6. Польшов Матвей Федорович. "М. С. Горбачев и новое политическое мышление: истоки, основные идеи, результаты" Новейшая история России, no. 2 (4), 2012, pp. 136-152.
7. Пустовалов А.В. Пресса Великобритании: между «бумажным» прошлым и цифровым будущим // Вестник Пермского университета. Российская и зарубежная филология. - 2013. - No 3 (23). – 191-205
8. Шальман Т. М. Формування інформаційного простору Великої Британії кінця 80-х - початку 90-х років XX століття / Т. М. Шальман // Current issues of mass communication. - 2013. - Issue 14. - С. 116-119
9. Gooding, John. Gorbachev and Democracy. – Soviet Studies 42, no. 2. 1990. P. 195–231.
10. John B. Hagney. The Oral History Review, vol. 19, no. 1/2, 1991, pp. 176–78.
11. Joseph Gibbs. Gorbachev's Glasnost: The Soviet Media in the First Phase of Perestroika Texas A&M University Press August 1, 1999

12. Miller, W. L., et al. "On the Power or Vulnerability of the British Press: A Dynamic Analysis." *British Journal of Political Science*, vol. 12, no. 3, 1982, pp. 357

Електронні ресурси:

1. М.С.Горбачев. Политический доклад центрального комитета КПСС XXVII съезду коммунистической партии Советского Союза. URL: http://www.lib.ru/MEMUARY/GOBACHEV/doklad_xxvi.txt
2. David Butterfield. How the spirit of The Spectator dates back to 1711 1 March 2018, URL: <https://www.spectator.co.uk/article/how-the-spirit-of-the-spectator-dates-back-to-1711> , (дата звернення 10.04.2022р.)
3. David Butterfield. No mere Spectator The Spectator celebrates 190 years From magazine issue: 7 July 2018, URL: <https://www.spectator.co.uk/article/no-mere-spectator>, (дата звернення 14.04.2022р.)
4. David Butterfield. Persistent buggers: how The Spectator fought to decriminalise homosexuality 27 July 2017, URL: <https://www.spectator.co.uk/article/persistent-buggers-how-the-spectator-fought-to-decriminalise-homosexuality> , (дата звернення 14.04.2022р.)
5. David Butterfield. The Spectator's archives are full of surprises 23 April 2020, URL: <https://www.spectator.co.uk/article/the-spectator-s-archives-are-full-of-surprises> , (дата звернення 10.04.2022р.)
6. David Butterfield. The Spectator's archives are full of surprises 23 April 2020 , URL: <https://www.spectator.co.uk/article/the-spectator-s-archives-are-full-of-surprises>, (дата звернення 14.04.2022р.)
7. David Butterfield. The Spectator's love affair 25 April 2020, URL: <https://www.spectator.co.uk/article/the-spectatos-love-affair-with-satire> , (дата звернення 10.04.2022р.)

8. David Butterfield. Why The Spectator is the world's oldest weekly magazine, URL: <https://www.spectator.co.uk/article/why-the-spectator-is-the-world-s-oldest-weekly-magazine> , (дата звернення 10.04.2022р.)
9. David Butterfield. Why The Spectator is the world's oldest weekly magazine, URL: <https://www.spectator.co.uk/article/why-the-spectator-is-the-world-s-oldest-weekly-magazine> , (дата звернення 10.04.2022р.)
10. The Spectator. About The Spectator, URL: <https://www.spectator.co.uk/about>, (дата звернення 08.04.2022)